

ОБОРОНА МАРІУПОЛЯ (24 лютого – 20 травня 2022 р.) В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Бенчук В. О., Рєзнік В. І.

ВСТУП

Оборона Маріуполя від 24 лютого до 20 травня 2022 р. стала однією з найяскравіших і водночас найтрагічніших сторінок сучасної історії України. Це місто на південному сході країни перетворилося не лише на епіцентр боїв, у Маріуполі відбулася одна з найбільших гуманітарних катастроф, з якими зіткнувся український народ під час російсько-української війни в ХХІ ст. Протягом понад двох місяців героїчна оборона Маріуполя, що проходила в умовах повної блокади, безперервних ракетних, артилерійських та авіаційних ударів і запеклих міських боїв із широким застосуванням танків і легкої бронетехніки, стала символом непохитної стійкості українських захисників, готових на все заради збереження незалежності та свободи своєї країни. Водночас ці події стали справжньою трагедією для цивільного населення, яке опинилося у пастці війни.

Ця драматична історія викликала інтерес серед науковців та дослідників і стала об'єктом вивчення в українській історіографії. Оборона Маріуполя аналізується не лише як елемент збройного протистояння, але і як складне антропологічне та соціально-психологічне явище, яке відображає витривалість і дух українського народу. Крім того, різні за характером публікації, присвячені цьому явищу, лише починають розкривати окремі аспекти оборони Маріуполя, а отже, історіографія цієї теми перебуває на ранніх етапах розвитку. Багато аспектів цієї події потребують глибшого осмислення та документального підтвердження, адже частина фактів ще не була повністю розкрита або потребує додаткового вивчення. Ба більше, значний масив інформації на теперішній час недоступний широкому колу дослідників через зрозумілі обмеження доступу до неї під час війни.

1. Оборона Маріуполя як складний і важливий епізод російсько-української війни

Оборона Маріуполя стала подією, яка викликала величезний суспільний резонанс, що пояснюється низкою важливих чинників.

Одним із ключових аспектів цього інтересу стало перебування у блокадному місті журналістів Associated Press Євгена Малолетки та Мстислава Чернова. Перебуваючи в Маріуполі, вони змогли документувати та передати унікальні фото- і відеоматеріали, які фіксували жакливі злочини російської армії, зокрема авіаційне бомбардування 9 березня дитячої лікарні № 3 та пологового будинку № 3. Згодом ці матеріали, вдало вивезені завдяки поліцейському Володимирові Нікуліну, стали основою документальної стрічки «20 днів в Маріуполі», яка отримала міжнародне визнання¹. Окрім того, велике значення мали мужність і героїзм Сил оборони України, які до останньої можливості чинили опір окупантам. Не менш важливою складовою трагедії стало становище цивільного населення: на момент початку повномасштабного вторгнення в Маріуполі перебували понад 540 тисяч осіб².

Високий представник Європейського Союзу з питань зовнішньої політики Жозеп Боррель, коментуючи катастрофічну ситуацію в місті, назвав Маріуполь «європейським Алеппо»³, оскільки в боях за місто російська армія застосовувала тактику, апробовану в Сирії. Її мета полягала у повній ізоляції осередків спротиву через оточення, що унеможливлювало надання допомоги оборонцям, а також в ізоляції осередків оборони, з подальшим їх знищенням без урахування обмежень, що накладаються міжнародним гуманітарним правом. Ця тактика спричинила масштабні руйнування, що підкреслило не лише військовий, але й гуманітарний характер катастрофи в Маріуполі⁴.

Попри великий суспільний інтерес до подій під час боїв за Маріуполь, ця проблематика не отримала належного наукового осмислення. Це зумовлено не лише тим, що процес війни ще не завершений і дослідники не мають доступу до необхідного масиву

¹ Фільму могло й не бути: як поліцейський вивіз Чернова і Малолетку з оточеного Маріуполя. *24 канал*. URL: https://24tv.ua/volodimir-nikulyn-intervyu-politseyskim-iz-filmu-20-dniv-mariupoli_n2537702

² «Наше місто зникло». Спустошення Росією Маріуполя, Україна. *Human Rights Watch*. URL: <https://www.hrw.org/uk/feature/russia-ukraine-war-mariupol/report>.

³ Боррель назвав Маріуполь європейським Алеппо. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3470380-borrel-nazvav-mariupol-evropejskim-aleppo.html>.

⁴ Яку тактику ведення бою в місті застосовує російська армія. *Defense Express*. 2022. URL: https://defence-ua.com/army_and_war/jaku_taktiku_vedennja_boju_v_misti_zastosovuje_rosijska_armija-6164.html.

документальних джерел, а й соціально-психологічними труднощами в дослідженні теми через величезний емоційний та моральний біль свідків, чиї рани ще не загоїлися. Однак перші роботи, що вже були опубліковані, потребують рефлексії та доповнення для глибшого розуміння і розвитку цієї теми в майбутніх дослідженнях.

Перше дослідження, присвячене проблематиці оборони Маріуполя, здійснили Михайло Жирохов та Роман Пономаренко у книзі «Маріуполь у вогні, 2014–2022», виданій у 2022 р. Автори охоплюють не лише події 2022 р., але й історію боротьби за місто з 2014 р., коли Маріуполь уперше був тимчасово окупований, а після звільнення став важливим прифронтовим містом. Особливу увагу автори приділяють діяльності полку «Азов», оскільки Роман Пономаренко, один з авторів, сам служив у цій військовій частині. Важливою частиною їхньої роботи є посилання на офіційні коментарі та свідчення представників «Азову», з акцентуванням уваги на їхній ролі в обороні міста.

Автори характеризують ключові етапи оборони міста, подаючи їх у проблемно-хронологічній послідовності. Вони висвітлюють основні аспекти, що мали визначальний вплив на розвиток подій: інтенсивні бої за місто, роль «повітряного мосту», за допомогою якого командування намагалося надати ресурсну допомогу оборонцям, а також трагедію цивільного населення, яке опинилося в епіцентрі інтенсивних боїв і вогневих ударів. Окрему увагу приділено також військовим злочинам, скоєним російською армією, що стали однією з найбільш трагічних рис цієї боротьби. Книга дає змогу глибше зрозуміти не тільки перебіг оборони міста, а й людські страждання, які супроводжували цю оборону⁵.

Цінною є праця Віталія Бенчука та Володимира Трофимовича «Оборона Маріуполя (24 лютого – 20 травня 2022 р.)», яка стала важливим внеском у дослідження цієї теми. У своїй науковій розвідці автори намагалися здійснити глибоку історичну рефлексію подій, використовуючи всі доступні джерела для об'єктивного відтворення і аналізу подій. Праця побудована у проблемно-хронологічному порядку, що дало змогу послідовно розкрити різні аспекти оборони Маріуполя – від бойових дій до гуманітар-

⁵ Жирохов М., Пономаренко Р. *Маріуполь у вогні, 2014–2022*. Чернігів: Княжий Вал, 2022. 106 с.

ної катастрофи, а також спроб українського військово-політичного керівництва знайти шляхи порятунку як цивільного населення, так і військових.

Особливої цінності надають тексту спогади очевидців, які автори подають безпосередньо в їхній оригінальній мові. Важливу роль у розкритті подій відіграють візуальні джерела, такі як карти та світлини, що дають змогу створити більш наочне і детальне уявлення про ситуацію. Значну увагу в роботі приділено переговорам щодо евакуації мирних жителів і виведення Сил оборони України, що виявилось важливим у цих драматичних подіях.

Цю роботу можна вважати першою серйозною спробою здійснити наукове осмислення оборони Маріуполя у її багатовимірності, враховуючи як військові, так і гуманітарні аспекти, що допомагає краще зрозуміти масштаб трагедії і героїзму, які відбулися в місті⁶.

Окремо варто відзначити унікальний проєкт «86 днів Маріуполя. Літопис оборони», організований за підтримки громадських організацій Big City Lab, Mariupol Reborn та Національного музею історії України. Він став важливим кроком у документуванні оборони Маріуполя. Небайдужі ентузіасти зібрали значний масив спогадів мирних жителів, українських бійців, а також використали різноманітні публікації, щоб створити точне хронологічне відтворення подій. Проєкт дає змогу розкрити боротьбу за місто тижень за тижнем, день за днем, передаючи не лише військову, але й гуманітарну складову. На сьогодні «86 днів Маріуполя» є одним із найдетальніших і найточніших хронологічних відображень боїв за місто, що дозволяє зберегти пам'ять про героїзм і страждання жителів та захисників Маріуполя. А також він стане важливим джерелом для майбутніх наукових досліджень і осмислення цих драматичних моментів⁷.

Грунтовну роботу щодо першого року повномасштабного вторгнення здійснив Володимир Головка, який проаналізував усі найважливіші процеси цього періоду. Його дослідження є важливим джерелом для фіксації подій, що допоможе майбутнім дослідникам орієнтуватися у величезному обсязі фактичної інформації.

⁶ Бенчук В., Трофимович В. Оборона Маріуполя (24 лютого – 20 травня). *Військово-науковий вісник*. 2024. № 42. С. 59–84. DOI: 10.33577/2313-5603.42.2024.59-84.

⁷ 86 днів Маріуполя. Літопис оборони. 2022. URL: <https://www.m86.city/#intro02>.

Частина цієї праці присвячена подіям, що відбулися у Маріуполі, де автор детально розглядає ключові аспекти оборони міста.

Зокрема, він приділяє значну увагу питанням, пов'язаним із переговорами української влади щодо створення евакуаційних коридорів для цивільного населення, що стало одним із найскладніших і найболючіших моментів у цій боротьбі, а також щодо порятунку маріупольського гарнізону, який, незважаючи на оточення та постійні обстріли, до останнього продовжував чинити опір. Ця робота є важливим вкладом у розуміння оборони Маріуполя в контексті ширших подій повномасштабної війни⁸.

Необхідно також згадати щомісячні огляди Національного університету оборони України, які містять цінний фактологічний матеріал і можуть слугувати важливим джерелом для майбутніх досліджень. Зокрема, інформація про бої за Маріуполь зібрана в перших трьох частинах цих оглядів, що дає можливість побудувати детальну хронологію подій⁹. Окрім того, воєнно-історичною комісією, до складу якої увійшли фахівці Генерального штабу Збройних Сил України та Національного університету оборони України, з самого початку російського вторгнення готували та публікували щомісячні описи, де висвітлювали події на всіх операційних напрямках, зокрема й бої за Маріуполь. Ці звіти стали важливими джерелами для аналізу ситуації на фронті і дали змогу оцінити обстановку і хід подій в Маріуполі під час його оборони¹⁰. Згодом ці щомісячні звіти були переформатовані у щоквартальний огляд¹¹.

⁸ Головка В. *Вторгнення. 2022. Широкомасштабна агресія Росії проти України*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 602 с.

⁹ *Хроніка війни, частина I, (перші 30 днів російсько-української війни 24.02 – 26.03.2022): інформаційний бюлетень* / колектив авторів. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2022. 227 с.; *Хроніка війни, частина II, (російсько-українська війна 27.03 – 25.04.2022): інформаційний бюлетень* / колектив авторів. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2022. 240 с.; *Хроніка війни, частина III, (російсько-українська війна 26.04 – 26.05.2022): інформаційний бюлетень* / колектив авторів. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2022. 272 с.

¹⁰ *Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Лютий-березень 2022 р.* Київ, 2022. 114 с.; *Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Квітень 2022 р.* Київ, 2022. 148 с.; *Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Травень 2022 р.* Київ, 2022. 131 с.

¹¹ *Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022 – 24.02.2023): у чотирьох книгах. Книга I* / Апарат Головнокоманду-

У монографії авторського колективу Науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України «Рік незламності: крах операції «Z»» здійснено детальний аналіз того, як Силам оборони України вдалося зірвати російську військову операцію «Z» та перейти від оборонних операцій до активних наступальних дій у 2022 р. Автори розглядають ключові етапи боротьби, які стали визначальними для загального ходу війни. Окремо у монографії висвітлена оборона Маріуполя, яка суттєво вплинула на стратегічну обстановку на всьому фронті російсько-українського протистояння. Це дослідження є важливим для розуміння того, як маріупольська оборона, незважаючи на величезні руйнування та гуманітарну катастрофу, послужила каталізатором для подальших успіхів українських сил на інших напрямках. Оборонці Маріуполя зробили значний внесок у зрив планів російського командування щодо блискавичного захоплення України, що допомогло українським військам стабілізувати ситуацію на інших напрямках і в кінцевому підсумку перейти у наступ, а на окремих напрямках – у контрнаступ¹².

Особливої уваги заслуговує дослідження Сергія Плохія, в якому він здійснює історичну рефлексію російсько-української війни, торкаючись також теми боїв за Маріуполь. У цій праці автор акцентує увагу на мужності та героїзмі, проявлених Силами оборони України, які, незважаючи на перебування в повному оточенні, не лише чинили опір, але й стримували значні сили ворога¹³. Не менш значущою є колективна праця Андрія Харука та Михайла Жирохова, де розглядаються бойові дії на всіх операційних напрямках протягом 2022 р. Вони аналізують, як бойові дії в Маріуполі стали важливою частиною більш широкої картини війни, впливаючи на розвиток подій на інших фронтах. Це дослідження допомагає зрозуміти, як певні етапи оборони міста, незважаючи на численні труднощі, стали частиною загального стратегічного контексту боротьби України за свою незалежність¹⁴.

вача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України та Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. Київ: Ліра-К, 2023. 270 с.

¹² *Рік незламності: крах операції «Z»: монографія* / колектив авторів; за загальною редакцією М. В. Ковалю. Київ: НУОУ, 2023. 320 с.

¹³ Плохій С. *Російсько-українська війна: повернення історії*. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2023. 400 с.

¹⁴ Харук А., Жирохов М. *Бойова хроніка 2022 року*. Київ: В-во РАЦІО, 2024. 240 с.

2. Застосування армійської авіації сухопутних військ для забезпечення оточеного гарнізону Маріуполя

Варто виокремити використання армійської авіації сухопутних військ для підтримки оборони міста, оскільки, на нашу думку, за своїм характером це була унікальна спеціальна повітряна операція. Ситуація для Сил оборони України в Маріуполі з кожним днем погіршувалася. Противник мав значну перевагу в живій силі, озброєнні та техніці, а також панував у повітрі і мав вогневу перевагу. Запаси боєприпасів та медикаментів швидко вичерпувалися, поранені терміново потребували медичної допомоги, бракувало засобів зв'язку та високоточного західного озброєння для ураження як наземних, так і повітряних цілей. Це значно погіршувало стійкість оборони й морально-психологічний стан військових і цивільних осіб, які перебували під їх захистом, зокрема в підземних спорудах металургійного заводу «Азовсталь».

Складність операції полягала у тому, що маршрут польоту проходив на дуже малих висотах, нижче рівня радіогоризонту (до кількох метрів), на глибину більше 100 км ворожій території. Українській розвідці вдалося відносно точно визначити позиції, зони спостереження і вогневого ураження ворожих засобів ППО, зокрема зенітних ракетно-гарматних комплексів «Панцирь» та зенітних ракетних комплексів (ЗРК) «Бук». Екіпажі мали використовувати складки рельєфу місцевості і летіти на великій швидкості. Ці заходи мали на меті ускладнити виявлення і знищення українських гелікоптерів засобами ППО противника.

Це питання детально розглянуто в публіцистичній праці Артема Шевченка «Воєнна розвідка України. У небі, на морі, на землі», де, зокрема, розкриваються польоти в Маріуполь. Автор, спираючись на спогади учасників подій, зокрема бійців Головного управління розвідки Міністерства оборони України (ГУР МОУ), описує складність польотів в оточеному місті та важливість кожної успішної місії для загальної оборони. Завдяки цій операції вдалося тримати оборону до кінця травня¹⁵.

Михайло Жирохов також присвятив цій темі окрему працю – також публіцистичного характеру. У цій роботі він зібрав всю доступну відкриту інформацію з різноманітних джерел – західної

¹⁵ Шевченко А. *Воєнна розвідка України. У небі, на морі, на землі*. Київ: Yakaboo Publishing, 2023. 192 с.

та вітчизняної преси, коментарів і заяв офіційних осіб, а також друкованих текстів. Автор детально проаналізував події у хронологічній послідовності. Цінність цієї роботи полягає у тому, що вона містить опис кожного польоту – дату вильоту, учасників (у межах відкритості інформації), вантаж, особливості виконання місії тощо. Окрім того, не оминув й невдалі спроби, зокрема після останнього успішного польоту 5 квітня, коли Сили оборони України кілька разів намагалися доставити вантаж, але через активну протидію з боку противника наступні місії виявилися неуспішними. Підсумовуючи, Жирохов цитує керівника ГУР МОУ Кирила Буданова, який вважає, що вона уможливила відтермінування повного захоплення Маріуполя¹⁶.

Проте детальний воєнно-історичний аналіз цього епізоду оборони Маріуполя провели у своїй праці Віталій Бенчук та Володимир Резнік. Досліджуючи організацію та виконання польотів гелікоптерів в оточений Маріуполь, автори не лише хронологічно відтворили події, але й дійшли висновку, що вони мали характер спеціальної повітряної операції, яка була проведена вперше в українській воєнній історії та стала новою формою оперативного застосування авіації. Автори здійснили аналіз обстановки, яка склалася навколо військ, що обороняли Маріуполь та спонукали українське командування до пошуку шляхів підвищення стійкості військ, що оборонялись в оточеному місті, визначили сутність спеціальної повітряної операції та її зміст, особливості підготовки та ведення, результати тощо. У висновках аналізованої студії сформульовані пропозиції, зокрема й щодо створення спеціальних військових формувань для проведення таких операцій¹⁷.

Згадані роботи нині є єдиними спеціалізованими дослідженнями з цієї проблематики. Проте польоти армійської авіації сухопутних військ в оточений Маріуполь також розглядалися в інших публікаціях як на тлі загальної картини оборони міста. Серед них варто відзначити працю Михайла Жирохова у співавторстві з Романом Пономаренком¹⁸, Сергія Плохія¹⁹, Андрія Харука у співав-

¹⁶ Жирохов М. *Операція «Азовсталь»*. Чернігів: «Княжий Град», 2024. 68 с.

¹⁷ Бенчук В., Резнік В. Застосування армійської авіації сухопутних військ для забезпечення оточеного гарнізону Маріуполя у 2022 році. *Сторінки воєнної історії України*. 2025. № 2 (29). С. 231–244.

¹⁸ Жирохов М., Пономаренко Р. *Маріуполь у вогні, 2014–2022*. Чернігів: Княжий Вал, 2022. 106 с.

торстві з Михайлом Жироховим²⁰, колективну монографію авторського колективу науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України «Рік незламності: крах операції Z»²¹, унікальний проєкт – «86 днів Маріуполя. Літопис оборони». У цих роботах підкреслюється важливість цієї операції, яка дозволила гарнізону продовжити опір противнику, доставити особовий склад, систему зв'язку Starlink, західне високоточне озброєння, медикаменти, провізію, а на зворотному шляху – евакуювати поранених²².

3. Гуманітарна катастрофа у блокадному місті

Цим питанням активно займаються різні міжнародні неприбуткові організації, що спеціалізуються на захисті прав людини, а також інші інституції, які працюють в галузі гуманітарної допомоги та моніторингу кризових ситуацій. На сьогоднішній день уже опубліковано кілька звітів, що детально характеризують гуманітарну кризу в заблокованому місті, в яких відображені як наслідки блокади, так і порушення прав людини, скоєні в умовах російсько-української війни.

Ці звіти були підготовлені за активної участі представників українських органів державної влади, а також представників громадянського суспільства. Тому автори вважають за доцільне і важливе розглянути їх у рамках свого наукового дослідження.

Дослідження Global Rights Compliance (GRC) – команди мобільного правосуддя з питань злочину моріння голодом – стверджує, що Росія «навмисно використовувала моріння голодом цивільного населення Маріуполя як метод ведення війни з метою пришвидшення захоплення територій, що перебували в облозі, та примушення української армії до капітуляції». Організація, посилаючись на принципи міжнародного гуманітарного права – розрізнення, пропорційності та перестороги, доводить, що Росія не брала до уваги необхідність збереження об'єктів, що забезпечу-

¹⁹ Плохій С. *Російсько-українська війна. Повернення історії*. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 400 с.

²⁰ Харук А., Жирохов М. *Бойова хроніка 2022 року*. Київ: Видавництво РАЦЮ, 2024. 240 с.

²¹ *Рік незламності: крах операції «Z»: монографія* / колектив авторів; за загальною редакцією М. В. Ковалю. Київ: НУОУ, 2023. 320 с.

²² 86 днів Маріуполя. Літопис оборони. 2022. URL: <https://www.m86.city/#intro02>.

ють виживання цивільного населення, перед тим, як завдавати удари по них. Крім того, атаки на ключові інфраструктурні об'єкти часто супроводжувалися заявами російської влади або державних ЗМІ про нібито присутність Сил оборони України на них, що не відповідало дійсності. Аналізуючи напади на об'єкти енергопостачання, водопостачання, продовольства, пункти роздачі, медичні заклади, укриття, а також перешкоджання наданню гуманітарної допомоги та евакуації цивільного населення, аналітики переконані, що ці дії були здійснені «навмисно»²³.

Грунтовне розслідування проведене міжнародною правозахисною організацією Human Rights Watch, у якому вона аналізує гуманітарну катастрофу, що сталася в блокадному Маріуполі. Звіт спирається на понад дві сотні інтерв'ю, офіційні заяви представників українських органів влади, комерційні супутникові знімки з високою роздільною здатністю та інші джерела. У результаті розслідування зазначається, що збройні сили РФ вчинили численні очевидні порушення міжнародного гуманітарного права та законів війни. Порушення включають навмисні або невинуватливі повітряні та наземні атаки на цивільні об'єкти, блокування евакуації цивільних осіб, свавільну відмову в наданні гуманітарної допомоги, а також примусове переміщення громадян України до Росії і на окуповані території.

Автори документа зазначають, що перед початком повномасштабного вторгнення у місті перебували понад 540 тисяч осіб. До повного оточення змогли виїхати від 100 до 130 тис. осіб. Станом на 2 березня 2022 р. через систематичні та навмисні удари жителі Маріуполя втратили доступ до електроенергії, води, каналізації та опалення. А 6 березня, через пошкодження магістрального газопроводу, в місті повністю зник газ.

Звіт також детально аналізує руйнування в одному з чотирьох районів міста – Центральному, який постраждав найбільше. На території цього району було 9 043 будівлі, з яких 4 884 (54 %) отримали пошкодження. Зокрема, 443 з 447 багатоповерхових будинків (93 %) та 2 673 з 5 673 одноповерхових будинків (47 %). Крім того, з 89 закладів освіти було пошкоджено 86, з них 71 з 74

²³ «Надія залишила нас». Облога, моріння голодом і захоплення. *Global Rights Compliance*. 2024. URL: <https://globalrightscpliance.com/2024/06/13/new-report-deliberate-pattern-of-starvation-tactics-against-ukrainian-civilians-by-russian-forces-in-siege-of-mariupol-city/>.

закладів загальної середньої освіти та всі 15 закладів вищої освіти, а також усі 19 лікарняних комплексів.

Окрему увагу у звіті приділено оцінці втрат серед жителів Маріуполя. На основі супутникових знімків, а також аналізу фотографій і відео, припускається, що в період з березня 2022 р. до лютого 2023 р. на чотирьох найбільших кладовищах міста і на кладовищі в селищі Мангуш було поховано щонайменше 10 284 людини. За оцінками Human Rights Watch, протягом цього періоду безпосередньо від причин, не пов'язаних із війною, померли майже 2 250 осіб. Тобто, в місті загинули щонайменше на 8 034 людини більше, ніж за мирного часу. Ці дані стосуються лише поховань на кладовищах, і не враховують жертв, що залишилися під завалами, чи останки, які були вивезені разом з побутовим сміттям під час прибирання руїн. Крім того, не враховані імпровізовані могили, створені у дворах будинків, школах, на дитячих майданчиках та вздовж вулиць²⁴.

ВИСНОВКИ

Аналіз української історіографії з проблеми оборони Маріуполя в період від 24 лютого до 20 травня 2022 р. дає підставу умовно розділити дослідження цієї теми на три основні блоки: оборона Маріуполя як складний та важливий епізод російсько-української війни; використання армійської авіації сухопутних військ для забезпечення оточеного гарнізону Маріуполя; гуманітарна катастрофа в блокадному місті.

Попри величезний суспільний резонанс, який отримали події, що відбувалися в Маріуполі, вони не знайшли достатнього наукового осмислення в історіографії. Лише окремі праці присвячені цієї проблематиці, з-поміж яких варто відзначити колективну книгу Михайла Жирохова та Романа Пономаренка «Маріуполь у вогні, 2014–2022», а також наукову статтю Віталія Бенчука та Володимира Трофимовича, в яких докладно розглянуто ключові аспекти оборони міста. Інші дослідження вивчають бої за Маріуполь у ширшому контексті російсько-української війни, акцентуючи увагу на їхньому значенні для провалу російської військової операції «Z», стабілізації ситуації на фронті та переходу від обо-

²⁴ «Наше місто зникло». Спустошення Росією Маріуполя, Україна. *Human Rights Watch*. 2024. URL: <https://www.hrw.org/uk/feature/russia-ukraine-war-mariupol/report>.

ронних операцій до наступальних. Станом на сьогодні докладне воєнно-історичне дослідження оборони Маріуполя ускладнюється відсутністю необхідних джерел, насамперед оперативних і бойових документів, які зі зрозумілих причин поки що недоступні дослідникам.

Одним із важливих аспектів, що значно вплинув на тривалу оборону маріупольського гарнізону, стало використання армійської авіації сухопутних військ для підтримки оборонців. Це дозволило значно зменшити вплив переважальних сил противника та протидіяти численним атакам, що здійснювалися російською армією до кінця травня 2022 р. Питання застосування авіації для забезпечення оборони міста стали важливим напрямом досліджень таких авторів, як Михайло Жирохов, Артем Шевченко, Віталій Бенчук та Володимир Резнік, які детально висвітлюють роль авіаційної підтримки та її вплив на хід бойових дій. Водночас автори вважають, що більш ґрунтовне дослідження можна буде провести після закінчення воєнних дій і відкриття доступу до документальних джерел.

Складність оборони Маріуполя також полягала в масштабній гуманітарній катастрофі, яку переживало цивільне населення міста. Масштабні руйнування інфраструктури, відсутність доступу до медикаментів та продуктів харчування, а також цілеспрямовані атаки на цивільні об'єкти стали наслідками грубих порушень міжнародного гуманітарного права з боку російських військових. Це питання було висвітлено у численних звітах міжнародних організацій, таких як Human Rights Watch, Global Rights Compliance (GRC), які задокументували численні випадки воєнних злочинів, вчинених під час блокади й обстрілів міста.

Отже, оборона Маріуполя залишається важливою темою для наукових досліджень, оскільки охоплює не лише військову складову, а й антропологічну, які є надзвичайно важливими для розуміння глибини і трагедії цих подій. На сьогодні у вітчизняній історіографії найкраще висвітлені загальні гуманітарні аспекти оборони Маріуполя, загалом описаний загальний хід подій, певна увага приділена спеціальній повітряній операції із забезпечення гарнізону Маріуполя людським поповненням, матеріальними засобами й евакуацією поранених. Водночас потребують уточнення оперативні і тактичні аспекти оборони міста. Значною проблемою для дослідників є відсутність доступу до документальних джерел,

що під час ведення воєнних дій цілком виправдано. Таким чином, на теперішній час українська історіографія перебуває на початковому етапі накопичення інформації про події, пов'язані з обороною міста Маріуполь.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу оборони Маріуполя в період від 24 лютого до 20 травня 2022 р. в українській історіографії. У роботі розглядається важливість цього епізоду російсько-української війни, що став не лише значущою військовою подією, але й символом стійкості та героїзму українських захисників. Автори умовно поділяють дослідження цієї теми на три основні блоки: оборона Маріуполя як важлива подія російсько-української війни, роль армійської авіації в підтримці оборонців та гуманітарна катастрофа, що стала результатом блокади міста. Особлива увага приділяється аналізу того, як Маріуполь став стратегічним центром, що затримав наступ російських військ і створив умови для стабілізації ситуації на інших фронтах. Стаття також акцентує увагу на важливості міжнародних звітів, які документують порушення міжнародного гуманітарного права та злочини, скоєні під час облоги міста ЗС РФ. Оборона Маріуполя залишається важливим і малодослідженим аспектом вітчизняної історіографії, що вимагає подальшого глибокого осмислення.

ABSTRACT

The article analyzes the defense of Mariupol in the period from February 24 to May 20, 2022 in Ukrainian historiography. The paper examines the importance of this episode of the Russian-Ukrainian war, which became not only a significant military event but also a symbol of the resilience and heroism of Ukrainian defenders. The authors conditionally divide the study of this topic into three main blocks: the defense of Mariupol as an important event of the Russian-Ukrainian war, the role of army aviation in supporting the defenders, and the humanitarian catastrophe that resulted from the city's blockade. Particular attention is paid to the analysis of how Mariupol became a strategic center that delayed the offensive of Russian troops and created conditions for stabilizing the situation on other fronts. The article also emphasizes the importance of international reports documenting violations of international humanitarian law and crimes

committed during the siege of the city by the Russian armed forces. The defense of Mariupol remains an important and under-researched aspect of national historiography that requires further in-depth reflection.

ЛІТЕРАТУРА

1. 86 днів Маріуполя. Літопис оборони. URL: <https://www.m86-city/#intro02>.
2. Бенчук В., Трофимович В. Оборона Маріуполя (24 лютого-20 травня). *Військово-науковий вісник*. 2024. № 42. С. 59–84. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.42.2024.59-84>.
3. Бенчук В., Рєзнік В. Застосування армійської авіації сухопутних військ для забезпечення оточеного гарнізону Маріуполя у 2022 році. *Сторінки воєнної історії України*. 2024. № 2 (29). С. 231–244. DOI: <https://doi.org/10.15407/sviu.2025.29.231>.
4. Боррель назвав Маріуполь європейським Алеппо. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3470380-borrel-nazvav-mariupol-evropejskim-aleppo.html>.
5. *Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Лютий-березень 2022 р.* Київ, 2022. 114 с.
6. *Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Квітень 2022 р.* Київ, 2022. 148 с.
7. *Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Травень 2022 р.* Київ, 2022. 131 с.
8. Головка В. *Вторгнення. 2022. Широкомасштабна агресія Росії проти України*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 602 с.
9. Жирохов М. *Операція «Азовсталь»*. Чернігів: «Княжий Град», 2024. 68 с.
10. Жирохов М., Пономаренко Р. *Маріуполь у вогні, 2014–2022*. Чернігів: Княжий Вал, 2022. 106 с.
11. «Надія залишила нас». Облога, моріння голодом і захоплення. *Global Rights Compliance*. 2024. URL: <https://globalrightscompliance.com/2024/06/13/new-report-deliberate-pattern-of-starvation-tactics-against-ukrainian-civilians-by-russian-forces-in-siege-of-mariupol-city/>.
12. «Наше місто зникло». Спустошення Росією Маріуполя, Україна. *Human Rights Watch*. 2024. URL: <https://www.hrw.org/uk/feature/russia-ukraine-war-mariupol/report>.

13.Плохій С. *Російсько-українська війна: повернення історії*. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2023. 400 с.

14.*Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022 – 24.02.2023): у чотирьох книгах* / Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України та Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. Книга I. 270 с.

15.*Рік незламності: крах операції «Z»: монографія* / колектив авторів; за загальною редакцією М. В. Ковалю. Київ: НУОУ, 2023. 320 с.

16.Харук А., Жирохов М. *Бойова хроніка 2022 року*. Київ: Видавництво РАЦІО, 2024. 240 с.

17.Фільму могло й не бути: як поліцейський вивіз Чернова і Малолетку з оточеного Маріуполя. *24 канал*. 2024. URL: https://24-tv.ua/volodimir-nikulyn-intervyu-politseyskim-iz-filmu-20-dniv-mariupoli_n2537702.

18.*Хроніка війни, частина I, (перші 30 днів російсько-української війни 24.02–26.03.2022): інформаційний бюлетень* / колектив авторів. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2022. 227 с.

19.*Хроніка війни, частина II, (російсько-українська війна 27.03–25.04.2022): інформаційний бюлетень* / колектив авторів. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2022. 240 с.

20.*Хроніка війни, частина III, (російсько-українська війна 26.04–26.05.2022): інформаційний бюлетень* / колектив авторів. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2022. 272 с.

21.Шевченко А. *Воєнна розвідка України. У небі, на морі, на землі*. Київ: Yakaboo Publishing, 2023. 192 с.

22.Яку тактику ведення бою в місті застосовує російська армія. *Defense Express*. 2022. URL: https://defence-ua.com/army_and_war-/jaku_taktiku_vedennja_boju_v_misti_zastosovuje_rosijska_armija-6164.html.

Інформація про авторів:

Бенчук В. О.,

доктор філософії, вчитель історії,

Комунальний ліцей «Маріупольський ліцей м. Києва», вул. Миколи Юнкерова, 55, м. Київ, Україна, 04114

(vitalii.benchuk@oa.edu.ua)

Резнік В. І.,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри історії війн і воєнного мистецтва,
Національний університет оборони України, проспект Повітряних
Сил, 28, м. Київ, Україна, 03049
(vreznik907@gmail.com)

Information about the authors:

Benchuk V. O.,

Doctor of Philosophy (Ph.D.), history teacher
Municipal Lyceum «Mariupol Lyceum of Kyiv Kyiv», Mykoly
Yunkerova Str., Kyiv, Ukraine, 04114
(vitalii.benchuk@oa.edu.ua)

Rieznik V. I.

PhD (History), Senior Research Fellow,
Professor at Department of history of wars and military art,
National Defence University of Ukraine,
Povitryanyi Sil avenue, 28, Kyiv, Ukraine, 03049
(vreznik907@gmail.com)